

Elmimizin korifeyləri

Füzulə Əliyeva - 110

O, BÖYÜK İNSAN, BÖYÜK ALİM İDİ

Eyyub Bəşirov,
*Azərbaycan Heyvandarlar Assosiasiyasının prezidenti,
Rusiya Federasiyası Beynəlxalq Keyfiyyət Problemləri
Akademiyasının həqiqi üzvü, akademik*

Azərbaycan elminin, elmi fikir tarixinin inkişafında XX əsr çox önəmli bir mərhələni təşkil edir. Bu mərhələ öz zənginliyi, özünəməxsusluğu, ən başlıcası, elmi fikrin inkişafının sürətliliyi, dinamikliyi kimi xarakterik xüsusiyyətləri ilə seçiyəlmir.

Ötəri də olsa, elmimizin ən əsas, ən maraqlı istiqamətlərindən birinin aqrar elmin həmin dövrdəki inkişaf tarixinə nəzər yetirsək fikrimizin doğruluğuna bir daha əmin olarıq. Bu sahədə aparılan elmi tədqiqatların genişmiqyaslılığı, aktuallığı, dünyada ilk dəfə yeni, progressiv metod və texnologiyaların işlənilib hazırlanması, bunların, eləcə də, əldə edilmiş digər elmi nəticələrin istehsalata tətbiqi, nəticədə də həmin işlərin bilavasitə sahənin özünün inkişafına təkan verilməsi və s. kimi cəhətlər, xüsusiyyətlər ilk andaca diqqət çəkir.

Bu xüsusiyyətlər isə həmin dövrdə yaradılmış Azərbaycan aqrar elmi məktəbinin fonunda, fəvqündə görünür. Azərbaycan aqrar elmi məktəbi öz nüfuzuna, apardığı elmi tədqiqatların qloballığına görə təkcə keçmiş SSRİ-də deyil, hətta onun hüdudlarından kənarda da fərqlənir, sayılır, seçilirdi.

Keçmiş İttifaqda isə iki belə məktəb vardı. Biri akademik Viktor Konstantinoviç

Milovanovun yaratdığı rus-sovet, Moskva aqrar elmi məktəbi, o birisi isə Azərbaycan aqrar elmi məktəbi.

Azərbaycan aqrar elmi məktəbinin banisi isə dövrünün, zamanəsinin nəhəng alimlərindən biri, XX əsr elmi fikrinin inkişafında əvəzsiz xidmətlər göstərmiş, böyük elm adamı, elm təşkilatçısı, ictimai-siyasi xadim, akademik Firuz Əlioğlu Məlikov idi.

XX əsrdə təkcə ədəbiyyatımızda, musiqimizdə, incəsənətimizdə deyil, elmimizdə də məktəblər yaradıldı ki, bunlardan biri də akademik Firuz Məlikovun aqrar elmi məktəbi idi.

Buna görə də onun adı xalqımızın ictimai, elmi fikir tarixində, mədəniyyətinin, ədəbiyyatının, elminin inkişafında, millətimizin tərəqqisində böyük rol oynamış, özələrindən sonra məktəb qoyub getmiş Həsən bəy Zərdabi, Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Üzeyir Hacıbəyov, Əlibaba Abdullayev, Yusif Məmmədəliyev kimi böyük düha sahibləri, işıqlı simaları ilə bir sırada çəkilir.

Akademik Firuz Məlikovun həyatı xalqımızın, millətimizin tərəqqisinə, elminin inkişafına sərf olunub.

Akademik Firuz Əli oğlu Məlikov 1902-ci il yanvar ayının 7-də Salyan rayonunun Kürqaraqaşlı kəndində, müəllim ailəsində anadan olmuşdur.

Atası Əli müəllim dövrünün görkəmli ziyalılardan, qabaqcıl maarif xadimlərindən idi. O, ərəb, fars, fransız, rus dillərini mükəmməl bilirdi.

Tələfə gətirir ki, Əli kişi dünyasını tez dəyişir. Bu zaman Firuzun beş yaşı vardı. Ailənin başsız qalması Firuzu hələ erkən yaşlarından işləməyə məcbur edir. Lakin o təhsilini də unutmur. Müəyyən biliyə, təhsilə yiyələnir.

Elə bunun sayəsində də onu Sovet hökumətinin qurulduğu ilk illərdə, Salyan qəzası inqilab komitəsinin dəftərxanasında işə götürürlər. Bununla da ailənin dolanışığına köməklik göstərir.

Firuz Məlikov orta məktəbi bitirib Azərbaycan Dövlət Universitetinin tibb fakültəsinə qəbul olur. O burada bir müddət oxuyur. Lakin o, buradakı təhsilini yarımcıq qoyub sənədlərini Azərbaycan Dövlət Politeknik İnstitutunun kənd təsərrüfatı fakültəsinə verir. Təhsilini burada davam etdirir.

Təhsilini bitirəndən sonra həmin İnstitutda qalır. Heyvandarlıq fakültəsində laborant vəzifəsində çalışır.

1929-30-cu illərdə Politeknik İnstitutunun kənd təsərrüfatı fakültəsinin bazasında Gəncədə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutu yaradılır. Firuz müəllim əvvəlcə burada xüsusi heyvandarlıq kafedrasının müdiri, sonralar isə zootexnika, bitkiçilik fakültələrinin dekanı təyin edilir.

1935-ci ildə oktyabrında SSRİ Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin qərarı ilə ona professor adı verilib.

Firuz Məlikov Azərbaycan zootexnika elminin banisidir. 1948-ci ildə onun rəhbərliyi ilə zərifiyunlu, yunluq-ətlik, Azərbaycan dağ merinosu qoyun cinsi yaradıldı. Buna görə də o İ.V.Stalin adına Dövlət Mükafatına layiq görüldü.

Firuz Məlikov və həyat yoldaşı Firəngiz xanım

Firuz Məlikov 1948-ci ildə «Azərbaycanda Qaragülçülük» mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə edib.

Firuz Məlikov 250-dən çox fundamental elmi əsərlərin müəllifidir. Bunların arasında dərsliklər də, dərs vəsaitləri də var, elmi-kütləvi əsərlər də.

Akademik Firuz Məlikovun elmi yaradıcılığa Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda oxuyarkən, çalışarkən başlamışdı.

Akademik Firuz Məlikovun elmi yaradıcılığı çoxşaxəli, çox istiqamətliyədir. Bir az əvvəldə qeyd etdik ki, Firuz Məlikov Azərbaycan zootexnika elminin banisidir. Bu fikrin arxasında isə böyük alimimizin elmi yaradıcılığının əsas istiqamətlərindən biri, ana xətti, yeni heyvan cinslərinin və cins qruplarının yaradılması, ümumən, bu elmi işin metodikasının hazırlanması durur.

Yeni, alimin elmi yaradıcılığında heyvan cinslərinin, cins qruplarının yaradılması yönündə aparılan elmi tədqiqatlar, alınan elmi nəticələr, qoyulan elmi problemlərin həlli digər istiqamətlər kimi, çox aydın, çox qabarıq görünür.

Mən də o böyük insanın tələbəsi, yetirməsi kimi ötən əsrin ortalarında həmin istiqamətdə aparılan işlərin iştirakçılarından biri oldum. Belə ki, hələ Timirzayev adına Moskva Dövlət Akademiyada oxuyarkən Firuz müəllimlə müntəzəm məktublaşardıq. O məktublarında müxtəlif tövsiyyələr, məsləhətlər verirdi, həm də tapşırırdı ki, akademiyanı qurtaran kimi qayıt Azərbaycana, başqa yere getmə.

Elə də oldu. 1950-ci ildə Timirzayev akademiyasını bitirib alim-zootexnik kimi, təyinatla əziz müəllimlərim akademik Firuz Məlikovun və professor Ağaxan Ağabəylinin dəvəti ilə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Heyvandarlıq İnstitutuna gəldim. Orada qoyunçuluq şöbəsində kiçik elmi işçi vəzifəsində çalışmağa başladım.

Əllinci illərin əvvəllərində həmin institutda, məhz həmin şöbədə nəinki Azərbaycan, ümumən, Qafqaz xalqlarının heyvandarlıq, daha doğrusu, qoyunçuluq tarixində yeni səhifə açıldı.

Akademik Firuz Məlikovun rəhbərliyi və metodikası əsasında yeni, yağlıquyruqlu, yarımqaba yunlu qoyun cins qrupunun yaradılmasına başlanıldı. Bu işlərin 1960-cı ilədək başa çatdırılması nəzərdə tutulmuşdu.

1950-ci ildə akademik Firuz Məlikovun rəhbərliyi altında onunla birgə, Azərbaycan zərifiyunlu, yağlı quyruqlu yeni oyun cinsinin yaradılmasını, nəzərdə tutan proqram hazırladıq.

Həmin cinsin yaradılması istiqamətində görüləsi işlər Kürdəmir rayonunun Qarabucaq kəndindəki təsərrüfatda aparılırdı. Bu işlər AzETH-nun (cavabdeh icraçı Eyyub Bəşirov, və Zoologiya İnstitutunun qoyunçu alimlərinin, direktor Musa Musayev, elmi işçilər Böyükağa Əliyev, Nəriman Əsədov) iştirakı ilə aparılırdı.

Bu cins Firuz Məlikovun hazırladığı metodika əsasında yaradılırdı.

Bu metodika əsasında, Firuz müəllimin rəhbərliyi ilə Gürcüstanda (1944-ci il), Dağıstanda, Kabardin-Balkarda, Tacikistanda, keçmiş İttifaqın başqa regionlarında da yeni cinslər yaradıldı.

Akademik Firuz Məlikovun işləyib hazırladığı metodika mükəmməl elmi əsas kimi yeni cins yaradılması işində bünövrə olaraq götürülür, ayrı-ayrı alimlər tərəfindən tədqiqat işləri aparılırdı.

Belə tədqiqatlara misal olaraq, görkəmli seleksiyaçı alimlərimiz, mərhum Morul Dəmirovun və Nəcəf Nəcəfovun uzun illər ərzində bizim elmi rəhbərliyimiz və təşkilatçılığımızla yaratdıqları, müvafiq olaraq, «Mıl-Qarabağ», «Abşeron» cinslərini göstərə bilərik. «Azərdamazlıq» Elmi-İstehsalat Birliyinin qoyunçuluq təsərrüfatlarının bazasında yaradılmış çox qiymətli, yüksək məhsuldar, yağlı quyruqlu, yarım qaba yunlu bu yeni qoyun cinsləri Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Damazlıq Şurası tərəfindən 2007-ci ilin iyun ayının 29-da təsdiqləndi. Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı naziri İsmət Abbasovun 2011-ci ilin may ayının 23-də verdiyi 157 sayılı əmri ilə rəsmiləşdi. Bununla da bu sahədə gedən mübahisələrə, dedi-qodulara son qoyuldu.

«Mıl-Qarabağ», «Abşeron» qoyun cinslərinin yaradılması Azərbaycan Zootexnika elminin, damazlıq-heyvandarlıq təcrübəsinin qələbəsi, həm də akademik Firuz Məlikovun metodikasının, yaratdığı elmi əsasın doğru-dürüstlüyünü, mişəkməliyini sübut edən bariz nümunədir.

Akademik Firuz Məlikovun elmi rəhbərliyi ilə iri buynuzlu heyvanların yeni cinsləri də yaradıldı. Belə ki, ötən əsrin əllinci illərində akademik Firuz Məlikovun və professor Ağxan Ağabəylinin rəhbərliyi ilə Vladimir Bisritski, Sabir Qocayev, Şamil Rasizadə və bizim yaxından iştirakımızla Azərbaycanın aborigen iribuynuzlu heyvanı, inəyi svits buğası ilə, eləcə də Azərbaycan zebusunun qanun köçürülməsi ilə (с прилитием крови) çarpazlaşdırılması bazasında Azərbaycanın yeni iribuynuzlu heyvan cinsi yaradıldı. 1959-cu ildə təsdiq edilən həmin heyvan Qafqaz qonur malı adlandırıldı.

Akademik Firuz Məlikov çox bacarıqlı elm təşkilatçısı idi. Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Heyvandarlıq İnstitutunun yaradılması, burada böyük uğurla nəticələnən, aktual mövzulu çoxsaylı elmi-tədqiqatların aparılması, institutun inkişaf etdirilməsi onun adıyla bağlıdır. Bu institutu o yaradıb, o təşkil edib, İnstitutun bünövrəsini o qoyub. Uzun müddətə rəhbərlik edib. Adi stansiyadan böyük bir elm ocağına çevirib.

Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Elmləri Akademiyasının yaradılmasında onun böyük rolu var. Bu nəhəng elm ocağını o inkişaf etdirərək nəinki Zaqafqaziyada, bütövlükdə keçmiş İttifaqda tanıtdırdı. Akademiyanın inkişafı Azərbaycanda kənd təsərrüfatı elminin tərəqqisinə böyük təkan verdi. Bütün bunlar, təbii ki, akademiyanın prezidenti

kimi, Firuz Məlikovun böyük xidmətlərindən idi.

Heyvandarlıq İnstitutunda çalışarkən Kənd Təsərrüfatı Elmləri Akademiyasının heyvandarlıq şöbəsinin üzvü seçildim, sonra da müdiri təyin edildim. Biz Firuz müəllimlə burada bir yerdə işləməli olduq. Bu böyük bir xoşbəxtlik idi, mənə nəsib oldu. Bax, bu zaman onun nələri yaratdığını öz gözümlə gördüm. Hansı ki, bu işlər heç görülməmişdi, bəlkə də bundan sonra da heç görülməyəcək.

Həmin işlərin, həmin əsərlərin hamısı arxivimdə əziz yadigar kimi, təbərrük kimi saxlanılır.

Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Elmləri Akademiyası hökumətin qərarıyla, 1962-ci ildə Bakıya köçürüldü. Firuz müəllim Bakıda da Akademiyaya rəhbərlik etdi. Lakin bir müddətdən sonra Akademiya bağlandı.

Bundan sonra o, elmi-tədqiqat işlərini Zoologiya İnstitutunda apardı. İnstitutun genetica şöbəsində məsləhətçi kimi çalışdı. Firuz müəllim burada da yeni cinslərin yaradılmasında, onların morfologiyasının, morfoloji quruluşlarının öyrənilməsində, eləcə də cavan elmi kadrların hazırlanmasında müstəsna xidmətlər göstərdi.

Firuz müəllim fəaliyyəti boyu elmi kadrların hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirib. Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Elmləri Akademiyasının prezidenti vəzifəsində çalışarkən cavan kadrlara da, sistemdə çalışan bütün elmi işçilərə də xüsusi qayğı göstərir, onların inkişafına dəstək verirdi.

Firuz müəllim Akademiyaya rəhbərlik edəndə onlarla görkəmli alimlərimizin fundamental əsərləri ortalığa çıxdı. Həmin əsərlər nəinki Azərbaycan, bütövlükdə dünya aqrar elminin yeni səhifələri, nailiyyətləri idi. Həmin alimlərdən bir çoxu o vaxtları, Azərbaycan SSR Elmləri Akademiyasının həqiqi üzvü, akademikləri seçildilər. Məsələn, Mirzə Sadiqov, Məmmədtağı Qəniyev, Əsgər Orucov kimi alimlər akademiyanın həqiqi üzvü, akademiki seçildilər.

Akademik Firuz Məlikov onlarla elmlər namizədi, elmlər doktoru yetişdirib.

Firuz müəllim həm də əvəzsiz pedaqoq idi. Onun pedaqoji fəaliyyəti ayrıca bir tədqiqat işinin mövzusudur. O, Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda, Azərbaycan Dövlət Universitetində dərs demişdir. Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda prorektor, kafedra müdiri vəzifəsində çalışmışdır. Azərbaycan Dövlət Universitetində isə genetica kafedrasında professor idi. O bu təhsil ocaqlarında tələbələrə heyvandarlıqdan, xüsusən də qoyunçuluqdan, heyvanların genetikasından mühazirələr oxuyurdu. Mən heç vaxt onun mühazirələrini unutmaram. O qədər maraqlı keçirdi ki?!

Firuz müəllim güclü orator idi, gözəl nətiqliyi vardı. Publikanı tez ələ alırdı. Öz səsi ilə hər kəsin qəlbinə, beyninə hakim kəsilirdi.

O, Rusiyada, Misirdə, İngiltərədə və başqa ölkələrdə keçirilən beynəlxalq elmi konfranslar da, simpoziumlarda oxuduğu mühazirələrlə dünya elmi ictimaiyyətinin böyük rəqabətini qazanmışdı. Onun elmi məntiqə, elmi əsaslara söykənən dərin elmi fikirləri, obrazlı ifadələri hamını mat qoyurdu.

Firuz Məlikov həm Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Elmləri Akademiyasının, həm də

Ümumittifaq Kend Təsərrüfatı Elmləri Akademiyasının həqiqi üzvü, akademiki idi.

Firuz müəllim nüfuzlu ictimai-siyasi xadim kimi də tanınırdı. O üç dəfə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı seçilmişdi.

Firuz müəllim dahi alim idi. Ancaq bundan öncə böyük insan, böyük şəxsiyyət idi. Bu iki xüsusiyyətin vəhdəti vardı onda. Belə insanlara isə olduqca az rast gəlinir, onlar az tapılar. Firuz müəllimin bir insan kimi o qədər gözəl xüsusiyyətləri var idi ki, bunlar haqqında günlərlə danışsam da, yenə qurtaran deyil. Ancaq onun bir xüsusiyyəti haqqında bir neçə kəlmə demək istərdim.

Həddindən çox təvazökar insan idi. Yadımdadır, 1962-ci ildə, onun silahdaşları, həmkarları, elmi ictimaiyyətin nümayəndələri Firuz müəllimin 60 illik yubileyini yüksək səviyyədə qeyd edilməsi barədə yuxarı təşkilatlara təklif verəndə o buna qəti etirazını bildirdi və bunun qarşısını aldı.

Firuz müəllimin çox mehriban, çox gözəl ailəsi vardı. Çox olmuşdum onun ailəsində.

İlk dəfə 1950-ci ildə Firuz müəllim mənə öz evinə apardı. Onda biz birgə yeni cins yaradılması proqramının üzərində işləyirdik.

Həm də mən, yuxarıda qeyd etdiyim kimi, həmin layihələrin birinin cavabdeh icraçısı idim. Günün çox hissəsini bir yerdə keçirirdik. Həmin gün də institutda dedi ki, materialları götürək gedək bizə, evdə davam etdirərik.

Firuz müəllim həyat yoldaşı Fərəngiz xanım beş övlad böyüdü bəy-baş çatdırıb.

Böyük qızı Ofeliya xanım biologiya üzrə fəlsəfə doktorudur. Oğlu Yaşar da alimdir, kend təsərrüfatı üzrə fəlsəfə doktorudur.

O biri övladları Svetlana, Laura, Əliyar da ali təhsillidirlər, müxtəlif sahələrdə çalışırlar.

Nəvələrindən də Firuz müəllimin yolunu davam etdirənlər də var, diplomat, yazıçı olanları da başqa ixtisasa yiyələnənləri də.

Firuz müəllim elmdə, xüsusən heyvandarlıq elmi sahəsində qazandığı uğurlara görə yüksək dövlət mükafatlarına, «İosif Stalin adına Dövlət Mükafatına», «Qırmızı Əmək Bayrağı» ordeninə, bir çox medallara, SSRİ Xalq Təsərrüfatı Nailiyyətləri Sergisinin mükafatlarına layiq görülüb.

Firuz Əli oğlu Məlikov 1965-ci il noyabr ayının 12-də, 63 yaşında dünyasını dəyişib.

Akademik Firuz Məlikov özündən sonra zəngin elmsi irs, böyük elmi məktəb qoyub getdi. Çox təəssüf ki, bu elmi irs az öyrənilib, ax tədqiq edilib. Halbuki bu irsin, bu məktəbin ənənələrinin dərindən tədqiqinə böyük ehtiyac var.

Firuz müəllim vətəni, millətini qəlbən seviridi. O, yurduna, torpağına, xalqına ürəkden bağlı insan idi. Onlarsız həyatını təsəvvür edə, yaşaya bilməzdi. O, bütün ömrünü doğma xalqına, doğma Azərbaycanımıza həsr etdi. Özündən sonra yaxşı əməlləri, yaxşı sözü, fikirləri qaldı. Onun adı, əziz xatirəsi xalqın, çoxsaylı tələbələrinin yetirmələrinin qəlbində yaşayır. Necə ki, xalqımız, millətimiz var, Firuz müəllimin adı da, əməlləri də daim yaşayacaq!

Allah ona rəhmət eləsin, ruhu şad olsun!